

Personalistická filosofie dnešku (aneb krátké zamyšlení nad Duchem)

Autor: Jan Bodnár

Nejdříve bychom si měli objasnit význam Buberova pojmu Duch. Nejedná se o nějakou konkrétní bytost, ale spíše o určitý metafyzický princip. Duch ve svém lidském projevu je odpovědí člověka jeho protějšku- jeho Ty. Je to tedy slovo, nositel vztahu Já-Ty, jeho substance se projevuje ve vztahu mezi lidmi, věcmi a názory. Tento personální charakter ducha umocňuje ta skutečnost, že bez ducha není možný žádný opravdový vztah. Duch není v Já, ale v Já a Ty. Člověk žije v Duchu je –li schopen odpovídat svému Ty.

Podobně je tomu s veškerým mluveným a myšleným slovem. Na první pohled se může zdát, že řeč se vytváří v lidském mozku aby komunikovala s něčím- tedy s Ty. Věc se má ale poněkud jinak, řeč jako konkrétní forma projevu je reflektivní (vycházející z předchozí zkušenosti) a tím pádem neodráží vztah Já-Ty ale Já-ono. Aby řeč byla skutečným komunikátem mezi Já-Ty, musela by být mlčením- Buber hovoří o mlčení všech jazyků, o mlčení před Ty, mlčící prodlévání v nerozděleném slově, které předchází všem jazykovým formám, ponechává Ty svobodným, má s ním své místo v utajenosti, kde se duch neprojevuje, nýbrž je.

Ještě jednou, každá odpověď coby reflektivní výraz vevazuje Ty do světa slova ono. Tak vzniká poznání- vzniká tím konkrétní axiom (logický východiskový princip) i obraz jako uchopitel alespoň maličkého zlomku podstaty bytí.

Nemožnost proniknutí celého Ty do světa slova ono je nedokonalostí lidského myšlení. Přesto ten, který se spokojil s poznáváním světa ono (se světem slova, jenž má být zakoušen a užíván) a nevnímá svět Ty se dopouští zločinu vůči Duchu. Neboť svět ono neuvolňuje to, co je do tohoto světa vevázáno, nýbrž to naopak potlačuje, a místo aby se k tomu obracel, to pozoruje- místo aby to přijímal, toho používá. Duch tedy není médiem ale pouze mimo stojícím svědkem pozorujícím běh slepce přes překážkovou dráhu, neschopen pomoci i když je připraven velmi blízko.

Můžeme namítnout, že jediným skutečně poznatelným je ono. Ano do určité míry je taková námitka oprávněná. Pouze ono totiž může cele vejít do skladby lidského poznání. Avšak je možno v světě slova ono najít odraz světa Ty. Myslíme-li v obecných pojmech, pak je možno (nikoli nutno) najít ve světě ono odrazy světa Ty. Jako rozmotáváním klubka nitě můžeme dojít rozmotáváním klubka událostí k odrazu světa Ty. Událost je tedy zahrnuta v objektivní formě smyslového poznání.

Zde se Buber shoduje s Heideggerem pro kterého není řeč pouhým nástrojem dorozumívání a komunikace ale je pro něj prostředím „v němž, rozsvětlujíc se, přichází ke slovu bytí“¹. Řeč je v Heideggerově smyslu příbytkem Bytí-obydlení lidské bytosti. Pobyt (Dasein) není stav, který chápe a vnímá pravou podstatu. Pokud Buber hovoří o poznání věčného Ty skrze prosté Ty, vyznačuje Heidegger cestu k pravému poznání a odpovědné existenci, která rozhoduje o sobě samé, pomocí každodenních existencionálních otřesů.

Takovým otřesem může být třeba zážitek úzkosti. Zatímco obyčejný strach nás váže vždy k něčemu konkrétnímu a po jeho zmizení pomine, úzkost je stav, který nás neváže k ničemu. Úzkost nás odpoutává od věcí, od jednotlivých jsoucn a napojuje nás na neuchopitelný celek, který všechno překračuje. Úzkost je připomínkou prostoru, který nelze nikdy naplnit jen věcmi, institucemi, každodenním sháněním a který na nás čeká. Podobnou cestou za prodlevu u jednotlivých jsoucn je dle Heideggera umění. Jedním z druhů umění je ovšem poesie, a proto Heidegger považuje za vodítko k plné existenci také básnický jazyk a řeč vůbec.

Buber vyzdvihuje umění také „Spatří-li umělec protějšek, odhaluje se mu tvar. Zaklíná jej ve výtvor. Výtvor není ve světě bohů, nýbrž v tomto velkém světě lidí.“² Buber užívá vypravování starého čínského básníka, který složil píseň lidem, lidé však nechtěli skladbu slyšet. Tak šel a hrál ji na svou starou flétnu bohům a oni byli ochotni jí naslouchat. Od té doby ji chtěli slyšet i lidé. Bez lidí má totiž jakákoliv píseň nulovou hodnotu-bez nich se nemůže žádný výtvor obejít. Výtvor se ukazuje sám sobě ve vztahu já-ty, pouze ve vztahu jsou zakotveny principy i skutečné hodnoty. Vztah tedy do jisté míry odsunuje rozum. Nepřekračuje ho však úplně. Rozum je třeba aby se člověk mohl cele a věrně položit do pravdy vztahu.

¹ Heidegger, M. *Vom Wesen der Wahrheit?* Frankfurt am Main. 1947, s. 52

² Buber, M. *Já a Ty*. Praha: Váhy. 1969, s. 34

Podobnou koncepci nacházíme u Schopenhauera. Pokud vztah oprostíme od projevu vůle, která zde ruší bezprostřední nazírání, vznikne nám zajímavá rovnice. Člověk se může stát subjektem oprostěným od vůle. Poznáním, v němž je mu to umožněno, je umění dílo génia. Umění je pozorování věci nezávisle na kauzalitě a nezávisle na vůli. A protože ideje lze uchopit pouze v čisté, z objektu vycházející kontemplaci, je podstatou génia právě schopnost takového pozorování. Genialita je dokonalá objektivita, schopnost chovat se čistě nazíravě, být „jasným okem světa a Boha“ a to nejen na okamžik, ale stále.

Co však podle Bubera stojí ještě výš, než duch poznání a duch umění ? Je to čisté působení bez libovůle. Toto působení je vyšší, proto, že při něm smrtelný tělesný člověk nemusí vtiskovat svou pečeť trvalejší látce, nýbrž že ji přežívá, a rozmnožuje kolem sebe hudbu své živoucí podstaty, objevuje se sám jako útvar na hvězdném nebi ducha.

Zde nacházíme nečistší projev Ty, neboť člověku se v něm ukazuje tajemství, které je nevyslovitelné a vzdálené. Je to pouhý odraz ve smyslu Platonových idejí, protože člověk není schopen proniknout cele do Ty. Člověk je také mírou a nositelem bytí- Ty se snaží projevit v celé své neskrytosti právě v lidském bytí- ve vlastním pochopení bytí (odrazu podstaty bytí). Protože je lidské vnímání omezeno smysly, musí se duch (spojnice s Ty) jevit nějakým způsobem ve světě. Lidské poznávání světa je nutností bytí. Heidegger popisuje fenomén poznávání světa jako vývoj vztahu mezi objektem a subjektem³. Když tento bytostný vztah reflektujeme, je zprvu dáno jisté jsoucno, zvané příroda, jako to, co je poznáváno. Na tomto jsoucnu nelze poznání samo nikde najít. Pokud ale poznání vůbec jest, patří jedině jsoucnu, které poznává. Ale ani na tomto jsoucnu, na věci zvané člověk, není poznání něčím, co by se na něm jen tak vyskytovalo.

Je velmi nesnadné žít ve vztahu já-Ty, ale přesto, vztah já-Ty lze osvědčit a rozkrýt zde, mezi jsoucnými a druhými lidmi. Bůh (věčné Ty) nechce, abychom hledali smysl života v jiném světě. „Není to smysl jiného života, nýbrž tohoto našeho života, není to smysl onoho světa, nýbrž tohoto našeho světa, a chce, abychom jej osvědčili v tomto životě a ve vztahu k tomuto světu.“² Proto přichází Duch, aby ukázal jak žít a jak nazírat svět. Ukazuje, jak správně se dotýkat slova Ty, jak žít sjednoceni s Ty.

³ Heidegger, M. *Vom Wesen der Wahrheit?* Frankfurt am Main. 1947, s. 37

Mnoho lidí však schovává hlavu do písku jako pštros a nechce slyšet poselství ducha. Redukují poselství na reflektivní svět já-ono, uvěžňují osobu do dějin a knihoven, kodifikují naplnění zákona a neskrblí ani uctíváním a dokonce zbožňováním, promíšeným hojně s psychologií. Takový je moderní člověk uzavřený sám ve své slepotě neschopen vyslyšet to hvězdné volání nových nádherných světů. Buber ho popisuje takto: „O, osamělá tvář podobající se hvězdě v temnotě, o živoucí prste na necitlivém čele, o kroku, jehož zvuk se ztrácí.“⁴ Věčné Ty zde ale je jako skála, která je podél celé lidské cesty životem a každý kdo vyslechne a pochopí poselství ducha se k této skále může vždy přiblížit.

Důležitou funkcí je zakoušení a užívání. Právě tyto faktory umožňují člověku vstupovat do vztahu. Tento vztah může mít zcela chybnou dimenzi, a to tehdy, pokud jedinec zneužije ducha a použije ho jako nástroj svého požitku. Tento člověk pak nebude schopen naplňovat oboustrannost vztahu já-ty, a bude schopen pouze zkresleného nazírání na svou, dle něj dokonalou (či lépe nadřazenou), podstatu. Tak se jeho život rozdělí do dvou jasně ohraničených oblastí, místo aby chápal pojem já-ono jako nedělitelný svět, rozeznává svět slova do oblasti Já a do oblasti slova Ono.

Tak například, člověk uspořádal svůj život do věčných institucí (oblast Ono), které zcela vytlačují možnost jakéhokoliv Ty. „Institute jsou tím, co je venku, světem, v němž se člověk za všemožnými účely zdržuje, v němž pracuje a smlouvá, ovlivňuje, podniká a konkuruje, organizuje, hospodaří a káže.“⁴ Jsou do jisté míry účelnou strukturou, která má bezesporu smysl. Tento smysl se ale v průběhu dějin stal významnějším, než by mu po právu náleželo. Jistě instituce mají zásadní vliv na rozvoj lidstva v mnoha oblastech, mají možná vliv na rozvoj jednotlivce, ale postrádají prvek Ono.

Opačnou oblastí je svět, který je uvnitř. Zde žije člověk a odpočívá si od institucí. Je to svět naplněn našimi emocemi, zde prožíváme naše milování i nenávisti, své potěšení i bolesti. Zkrátka je to náš domov plný pohodlí a klidu. Někdy je však obtížné sledovat hranici mezi oběma světy. Jistě, ideální možností je splynutí ale málokdo dokáže balancovat na tak úzkém prostoru. Zdá se, že nejlépe tuto hranici nacházejí nemluvnata, pro ně není důležité vztah k Ty budovat, jejich první starost je hledání vzájemnosti. Hledání Ty je dřív, než touha něco mít.

⁴ Buber, M. *Já a Ty*. Praha: Váhy. 1969, s. 40

Hraniční čára je velmi obtížně vysledovatelná, když se svévolné city vkládají do nejnějnějších institucí. Nejtěžší je tato problematika v oblasti osobního života. Takové manželství je velmi složitě regulovatelné na svět instituce a svět sebe. Naopak velmi jasně lze pozorovat hraniční čáry v oblasti veřejného života. Buber nám ukazuje vzor: „Uvažme třeba, jak dokonale jsou v životě stran-ale i hnutí, která chtějí být nad stranami-oddělena zasedání, která by ráda vzala útokem samo nebe, od provozu, který se jenom plazí po zemi (ať už zmechanizovaně a stejnoměrně nebo organicky, ale obtížně).“⁵

Instituce však nezná člověka, zná jen exemplář. Ono institucí je jen oživenou hliněnou podstatou bez duše. Naopak oddělené Já citů zahrnuje jen kratičký okamžik, redukcující celé žití do jednoho jediného jsoucna (do konkrétního člověka) a ani toto jediné jsoucno nereflektují zcela věrně, neboť člověk není jen sám sebou a není jen sám pro sebe, je nutně interakcí s ostatními, jak s lidmi, tak s přírodou. City obsahují jen míhavý okamžik, jsou jen snovým stavem, který po probuzení odchází. Přístup ke skutečnému životu je jim propastně uzavřen. Instituce neposkytují veřejný život, city osobní život.

Mnoho lidí poznává, že instituce neposkytují veřejný život. Toto poznání je nutně doprovázeno pocitem úzkosti a existencionálními otřesy. Málokdo zná odpověď na otázku-„Co uspokojí pravou potřebu veřejného života?“. Současná doba plodí nové a nové druhy institucí, snaží se vyplnit prázdnotu, její snažení je ale zcela zbytečné.

Skutečnost, že city neposkytují osobní život chápe stále velmi malý počet lidí. V citech totiž sídlí to nejosobnější ze všeho. „A jestliže jsme se jako moderní lidé naučili vydatně zabývat vlastními city, nepoučí nás tak lehko ani zoufalství nad jejich neskutečností o něčem lepším, neboť i ono je přece zajímavým citem.“⁶

Moderní je názor lidí, uvědomujících si zbytečnost institucí, zrušit nebo uvolnit instituce a nahradit je city. Tito lidé tedy pocítují bytostnou nenávisť k institucím a myslí si, že svoboda citů bude náležitým spojovacím článkem mezi lidmi. Buber užívá příkladu: Pojí-li zautomatizovaný stát k sobě navzájem občany, kteří jsou si bytostně cizí, aniž by založil společenství, nebo přispěl k jeho vzniku, měl by být vystřídán společenstvím lásky. A toto

⁵ Buber, M. *Já a Ty*. Praha: Váhy. 1969, s.

⁶ Buber, M. *Já a Ty*. Praha: Váhy. 1969, s. 39

společenství povstane právě tehdy, budou-li chtít spolu žít. Skutečnost je však poněkud odlišná. Láska není důsledkem toho, že lidé k sobě chovají city (je tomu spíše naopak), ale je důsledkem živoucího vztahu na rovině Já-Ty, Já-ono. Živoucí vztah je samozřejmě doprovázen city, ale ty nejsou jeho základem.

Nejinak je tomu i v případě osobního života. Ani zde city nepomohou obrodit nevyhovující a zkosnatělé instituce. Tak například v lásce-či manželství, pokud je nějaká krize a vztah potřebuje novou dimenzi, nepomůže nic jiného, než že si dva lidé vzájemně zjevují Ty, které není žádným z obou já v jejich svazku. Tento princip nazývá Buber metafyzickým faktem lásky, jež city lásky pouze doprovázejí. Ten kdo se snaží o obrodu vztahu jiným personalistickým postupem je na naprosto chybné cestě a jeho snažení může skončit naprostým rozpadem a rozvolněním vztahu. Pravý veřejný a osobní život jsou tedy dvě podoby sepětí. Aby mohlo trvat je zapotřebí jak citů, tak institucí. Tyto pak společně formují jakési společné centrální Ty (centrální přítomnost).

LITERATURA:

Buber, M. *Já a Ty*. Praha: Váhy. 1969

Heidegger, M. *Vom Wesen der Wahrheit?* Frankfurt am Main. 1947

Heidegger, M. *Básnický bydlí člověk*. Praha : Oikumené 1993

